

Ключевые слова: постмодернизм, апеллятив, літературно-художественний антропонім, псевдонім, мовна гра.

Summary

The article researches the proper names of the literary heroes in the novella „Naked Soul” written by Pavlo Zahrebelnyi. It also defines the expressive possibilities of the proper names of the literary heroes, their characteristic potential, unexpected author’s experiments.

Key words: postmodernism, proper name of the literary hero, nickname, denotatum, language game.

УДК 811.161.2.81’373.11

Войталюк А. А.

Хмельницький національний університет

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКА (НА МАТЕРІАЛІ ГУМОРЕСОК ПАВЛА ГЛАЗОВОГО)

Однією з найбільш актуальних проблем писемних текстів було і є творення оригінального заголовка як основного засобу виділення публікації серед масиву інших і концентрування на ній читацької уваги. В ономастиці заголовок кваліфікується як **бібліонім**: „(від грец. *βιβλίον* – „книга”) ... – власна назва будь-якого писемного твору: художнього, релігійного, наукового, політичного і т. п.” [3, с. 42]. До складу бібліонімії включено белетристиконіми – заголовки творів художньої літератури, публіцистиконіми – найменування публіцистичних творів, документоніми – власні назви документів, логосоніми – номінації наукових праць, епістулоніми – власні назви листів тощо [див.: 5, с. 222], проте для систематизації найменувань у нашому дослідженні така градація непотрібна.

Заголовок постійно викликає зацікавлення дослідників. Він був предметом вивчення багатьох вітчизняних (В. Галич, Л. Грицюк, Т. Желтоногова, В. Іванов, В. Ільченко, А. Коваленко, В. Різун, М. Тимошик, М. Челецька та ін.) і зарубіжних (С. Галкін, С. Гуревич, Л. Коробова, Е. Лазарева, А. Попов, І. Рудницька, А. Сафонов, І. Стем та ін.) науковців.

Дослідження минулих років проводилися, головним чином, на матеріалі коротких оповідань чи романів російсько- та англомовних

письменників або науково-технічних текстів і газетних статей. Новітні розвідки, здійснені українськими дослідниками, не вичерпують проблеми. Теорія заголовка поетичних творів, особливо гуморесок, залишається не до кінця розробленою. Відсутність праць, які б висвітлювали знакову природу заголовка цього літературного жанру, зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Джерелом дослідження стали заголовки гумористичних творів Павла Глазового (збірка „Гуморески старі й нові” [див.: 1]).

У лінгвосеміотичі існують різні підходи до класифікації заголовків. Деякі дослідники за основу своєї класифікації беруть синтаксичний аспект заголовка (за цією ознакою заголовок розглядається як слово, словосполучення або речення різних типів). Інші (Л. Ф. Грицюк [див.: 2], Ч. С. Пірс [див.: 3] і О. М. Траченко [див.: 6]) розглядають заголовок із позицій семіотико-семантичних. Так, типологія знаків Ч. С. Пірса дає досліднику підстави розподілити заголовки за способом репрезентації текстів на три групи: 1) заголовки-індекси; 2) заголовки-ікони; 3) заголовки-символи [див.: 3, с. 123]. О. М. Траченко повністю переносить особливості Пірсової тріади знаків на заголовки-знаки. В цілому можна стверджувати, що бібліоніми-індекси можна ідентифікувати і як знаки індикатори, що вказують на сутність іменованих денотатів; знаки-ікони кваліфікуються і як бібліоніми-образи, маючи у своїй основі насамперед тропеїчність; бібліоніми-символи завершують образність її найвищим виявом, тому таких номінацій досить-таки мало.

Таким чином, перша група (заголовки-індикатори) можуть указувати на різні реалії тексту: номінують головного персонажа твору, особу, якій присвячено поезію, місце або час дії, вказують на деякі особливості сюжетної лінії чи жанр твору: „Вибір”, „Люзія”, „Кадра”, „Книголюб”, „Конкурс”, „Молодята”, „Насолода”, „Новина”, „Тачка”, „Три сигнали”, „Порада” тощо.

Стосовно використання бібліонімів-індексів як засобів гумору і сатири можна зазначити, що підставою для такого розуміння їх сутності можуть бути внутрішня форма слова та етнолінгвістичні особливості носіїв певної мови. Так, одне слово *жених* уже викликає відповідні асоціації, причому передусім негативно-гумористичного спрямування. Аналогічне ставлення і до лексем *кавалер*, *книголюбка*. Наявність демінутивних суфіксів *-к-*, *-ик-* (*лотерейка*, *соколик*) часто теж надає

такого ж очікування від тексту. Іноді такі номінації можуть наблизитися до символічно-узагальнювальних. Зокрема, заголовок гуморески П. Глазового „*Кухлик*” нагадує нам, хто ми, які маємо пракорені, засуджує модну на той час тенденцію зрікатися свого рідного, адже *кухлик* – це власне українська назва посуду, яку часто замінюють словом „кухоль”. Саме слово „кухлик” є індикатором належності до своєї нації. Виразну конотацію має низка слів, серед яких – *бобик* (не лише узагальнена кличка собаки, а й характеристика прислужника), *недрімайло* (викликає якраз протилежні передчуття), особливо – лексеми-антропоніми іншомовного походження (*Жерар*) або їх поєднання із власне національно-мовними (*Ромуальд Коробка*).

Заголовок-образ, як і будь-який інший поетичний знак, не розкриває свого значення повністю у прециклі сприймання тексту. Щільність зв'язку складників заголовка другого типу значно менша, тому з'являється можливість його вільної інтерпретації. Цим пояснюється те, що автори досить часто вдаються до використання різних видів тропів у заголовках поетичних творів: епітета (часто – у поєднанні з метафорою) – „*Дивні холоши*”, „*Дорогий пес*”, „*Сумна географія*”, „*Чорна образа*”; метонімії – „*Великий чин*”; алегорії – „*Балада про цеглину*”; іронії – „*Голуб'ята*”, „*Морожений Жора*”; оксюморону – „*Куряча гордість*”, „*Куряча грамота*”. У корпусі досліджених заголовків-образів трапляються і випадки конвергенції стилістичних прийомів: алюзія, гіпербола й епітет – „*Сердешина Оксана*”, „*Ученіє – світ!*”; епітет та іронія – „*Святий музей*”.

Результати аналізу заголовків українських гумористичних творів у створенні образності виявили найбільшу продуктивність епітетів, метафор й іронії. Гуморист умисно створює метафоричну та іронічну образність, яка свідомо сприймається читачем. Лише від ознайомлення із заголовком у читача з'являється власне ставлення і до сердешної Оксани, і до „мороженого” Жори, і до інших героїв творів П. Глазового.

Характер символів, ужитих у заголовках третього типу, є виразником індивідуального стилю автора. Символіка, яку використовують поети, формує в читача уявлення про поетичну модель світу письменника. У збірці Павла Глазового „Гуморески старі й нові” є небагато таких заголовків-символів. Візьмемо до прикладу гумореску „*Українське сало*”, у якій біблійним відбиває національну сутність менталітету українців, символізує їхню щедру душу. В цілому заголовки-символи

гумористичного спрямування розповіді не надають; швидше навпаки – націлюють читача на певні узагальнення якщо не філософського, то принаймні житейського плану.

Синтаксична структура власних назв гуморесок – це розмежування однослівних номінацій, найменувань-словосполучень і назв-речень. Зрештою, усі ці типи можна кваліфікувати як власне номінативні речення.

У збірці Павла Глазового домінують односкладні номінативні непоширені речення (складаються з одного слова, тому їх гумористичне спрямування можна з'ясувати, лише враховуючи семантику та відповідні конотації). Такі бібліоніми можна поділити на низку підгруп:

1) лексеми на позначення реальних осіб (сюди ми віднесли ті найменування, які чітко вказують на людей): „Герой”, „Книголюб”, „Романтики”; „Сусідки”, „Турок”;

2) слова із подвійним змістом, тобто назви, які можуть бути як найменуванням людини, так і іншої істоти. Такі заголовки розуміються лише після прочитання гуморески: „Голуб'ята”, „Жевжик”, „Матильда”, „Мученики”, „Пришелець”, „Порушниця”, „Харя”;

3) лексеми на позначення дії або її результату: „Вечеря”, „Культпохід”, „Новина”, „Прощання”, „Розлука”, „Розмова”, „Розтирання”, „Сварка”;

4) слова з абстрактним значенням: „Бувальщина”, „Люзія”, „Радість”, „Рекорд”, „Скромність”, „Трагедія”;

5) конкретні поняття: „Бобина”, „Гуля”, „Дача”, „Детектор”, „Кучерики”, „Прищ”, „Тачка”, „Тумба”;

6) зоолексеми: „Дичина”, „Змія”, „Лелека”, „Черв'ячки”; окремі номінації (на зразок: „Бобик” або „Соколик”) за умови знання тексту гуморески можуть бути віднесені і до найменувань осіб;

7) назви продуктів харчування: як їжі: „Биточки”, „Огірочки”, „Пряник”, так і напоїв: „Коктейль”, „Коньяк”.

Одиничними випадками представлені прийменниково-іменникові конструції: „Після авансу”, „На суді”.

Друге за продуктивністю місце з-поміж бібліонімів посідають назви-словосполучення.

Серед них менш поширені сурядні побудови (лише з єднальними сполучниками, хоча у змісті виразно простежується опозиція вказаних понять), у яких їхні складники, як правило, стоять в однакових

граматичних формах („*Бог і горох*”, „*Коріння й насіння*”, „*Старе й мале*”, „*Хвилина й пилина*”), причому не обов'язково у називному відмінку („*Про красу і силу*”, „*Про отця і сина*”, „*Про халтуру і культуру*”). Гумористичне спрямування бібліонімів посилюється і незвичайним римуванням (*культура і халтура*, *Бог і горох*), і формулюванням заголовків на основі фольклорних конструкцій (*коріння й насіння*, *сміх і сльози*), і якимсь незвичайним, але смішним протиставленням компонентів (*бідний Льова і державна мова*).

У цій групі, проте, домінують назви - односкладні називні поширені речення (підрядні словосполучення, у яких, поряд із іменником або субстантивом, наявне узгоджене означення, і саме від нього значною мірою залежить гумористичний або сатиричний ефект номінації, особливо якщо це поєднання не є традиційним, шаблонним для художнього мовлення).

Найбільшу групу становлять конструкції „якісний прикметник + іменник”: „*Вічна пам'ять*”, „*Дорогий пес*”, „*Зразковий муж*”, „*Кругла хата*”, „*Ласкава господиня*”, „*Стара кочерга*”, „*Тривожний сигнал*”, „*Чорна образа*”.

Менш продуктивна модель „відносний прикметник (або дієприкметник) + іменник”: „*Врятований циган*”, „*Єдиний вихід*”, „*Заморські гості*”, „*Застаріле прізвище*”, „*Нинішні дівчата*”, „*Ображена Сара*”, „*Українське військо*”, „*Учена розмова*”.

Значну частку заголовків цієї групи складають і сполучення „присвійний прикметник + іменник”: „*Батькова наука*”, „*Дідів каламбур*”, „*Марків список*”, „*Савине горе*”, „*Семенове собача*”, „*Татків друг*”.

Абсолютна більшість таких найменувань зафіксована у формі називного відмінка, і лише окремі номінації порушують цю граматичну традицію: „*В темнім залі*”, „*Лікування димом*”, „*На жіноче свято*”, „*У квартирі комунальній*”.

Також нами зафіксовані числівниково-іменникові словосполучення: „*Дві записки*”, „*Дві мови*”, „*Дві сусідки*”, „*Перший лист*”, „*Перші космонавти*”, „*Три сигнали*”, „*Чотири дулі*”, причому серед них найбільш популярними є лексеми *один* і *два*.

Окремо виділяємо прикладкові назви, на зразок: „*Кіндрат-акробат*”, „*Куми-кулінар*”, „*Куми-мотоциклісти*”, „*Куми-патрулі*”, „*Куми-футболісти*”, „*Тьотя Ася*”, у більшості яких означуваним словом є

лексеми на означення спорідненості (зокрема куми, з якими в українському побуті і фольклорі пов'язано чимало кумедних випадків).

У частині заголовків означення не узгоджуються із головним словом (виражаються іменниками: „*Балада про цеглину*”, „*Концерт Кобзона*”, „*Пісня про кохання*”, „*Прогноз погоди*”, „*Тамниця мозку*” або прислівником: „*Критика збоку*”).

Вартими уваги у П. Глазового є бібліоніми, виражені фразеологізмами, які завжди надають розповіді образності, зацікавлюють читачів багатоплановістю своєї семантики, часто мають гумористичний або сатиричний відтінок („*Красна ціна*”, „*Не в своїй тарілці*”, „*Не спіши поперед батька*”, „*Піймав облизня*”).

Взагалі ж такого ефекту П. Глазовому у найменуваннях-підрядних словосполученнях вдається досягти насамперед за допомогою оригінального поєднання означеної і означуваної частин („*Базарне кохання*”, „*Босий студент*”, „*Гулячий предок*”, „*Дубова ракета*”, „*Зіпсована проповідь*”, „*Куца Фенька*”, „*Цивілізований Омелько*”). Іноді такі утворення і не суперечать змісту, є цілком узвичаєними, проте читачеві дуже цікаво, про що саме розповідатиметься у гуморесках „*Буйні предки*”, „*Кошмарний сон*”, „*Неперевершена коза*”, „*Нервовий пасажир*”, „*Нетерплячий кум*”, „*Ревнива жінка*”, „*Слонячий раціон*”, „*Тещини штучки*”, „*Цікава бабуся*”, „*Чудний школяр*”, „*Чудодійний борець*” тощо.

Малопродуктивними є номінації – поширені власні назви („*Ромуальд Коробка*”) і конструкція „займенник + іменник” („*Мій пегас*”).

Аналогічну продуктивність (що, зрештою, не дивно для поетичних, зокрема гумористичних, текстів) демонструють і бібліоніми-речення.

Передусім це безособові односкладні конструкції, у яких, проте, немає традиційного для цього типу опису природи або фізичного чи психічного стану людини, а звертається увага насамперед на певні суспільні відносини („*Гроші треба берегти*”, „*В словниках немає...*”, „*Нема дурних!*”, „*Де найкраще танцювати*”, „*Добре бути космонавтом*”).

Аналогічне спрямування мають і означено-особові речення, в яких повідомляється про дію конкретної особи, причому головна увага зосереджується не на виконавцеві, а на самій дії: „*Купіть півня!*”, „*Не лишай другому ями!*”, „*Спи спокійно*”.

Лише один раз зафіксоване інфінітивне речення, причому у вигляді питання („*Як вовка лякати*”).

Також нами виявлено заголовок, який становить синтаксично нечленовану стверджувальну конструкцію, так зване слово-речення: „*Так точно!*”.

Серед заголовків, виражених двоскладними реченнями, найбільш поширеними є неповні еліптичні побудови, більшість яких містить підмет та обставину місця: „*Коза у мішку*”, „*Кум в ополонці*”, „*Пилип у Римі*”, „*Тарас Бульба у Києві*”, „*Троє в ямі*”. Іноді, поряд із підметом та обставиною місця, є ще й додаток або означення: „*Гарна жінка у Мартина*”, „*Звідки гроші у студента*”, „*Лист від кума з города Сухума*”.

У незначній кількості для найменування творів гуморист використовував прості поширені повні речення: „*Дурне поїхало в турне*”, „*Пішов синок у армію*”.

Специфічними заголовками є прості поширені речення, які починаються питальним словом, проте формально оформлені як звичайні розповідні структури: „*Де беруться діти*”, „*Скільки важить макіяж*”, „*Як Гаврило повечеряв*”, „*Як гикав Федот*”, „*Як Кузьму провчила жінка його мила*”, „*Як підвела Марка по дорозі чарка*”.

Саме останній тип синтаксичних побудов найбільш часто має гумористично-сатиричне навантаження, адже лише думка про, наприклад, походження дітей, Федотове гикання або жінчину науку уже викликає усмішку. Такий самий ефект має і нетрадиційне римування (кума із Сухума, дурне в турне) або незвичайні ситуації, у які потрапляють герої гумористичних творів (Пилип у Римі, Тарас Бульба у Києві).

Аналіз семантико-синтаксичної структури заголовків гуморесок Павла Глазового засвідчив перевагу заголовків-індексів та заголовків-образів, побудованих за синтаксичними моделями „проста номінація” і „назва-підрядне словосполучення”.

Гумористично-сатиричне спрямування таких біблїонімів найбільш часто проявляється завдяки незвичайному поєднанню компонентів, римуванню та наявністю додаткового, конотативного, значення у стрижневих компонентах.

Для повного з'ясування стилістично-виражальних можливостей пропріальних одиниць як засобів гумору і сатири необхідно проаналізувати як біблїоніми, засвідчені у творчій спадщині інших українських письменників-гумористів, так і власні назви усіх типів, які побутують у таких творах.

Список використаної літератури

1. Глазовий П. Гуморески старі й нові / П. Глазовий. – К. : Діокор, 2007. – 336 с.

2. Грицюк Л. Ф. Семиотические и лингвопоэтические особенности заголовков стихотворных произведений (На материале англоязычной поэзии XIX – XX в.в.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / Л. ф. Грицюк. – К., 1985. – 246 с.

3. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Ч. С. Пирс – М. : Логос, 2000. – 448 с.

4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

6. Траченко О. Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (на материале англоязычного рассказа) : дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.04 – германские языки. / О. Н. Траченко. – К., 1984. – 200 с.

Анотація

У статті описуються заголовки гуморесок П. Глазового. Увага звертається насамперед на семантико-синтаксичну структуру таких найменувань. Встановлено, що переважають заголовки-індекси та заголовки-образи, побудовані за синтаксичними моделями „проста номінація” і „назва - підрядне словосполучення”.

Ключові слова: *бібліонім, гумореска, синтаксична структура, гумористичне і сатиричне значення.*

Аннотация

В статье описываются заголовки юморесок П. Глазового. Основное внимание обращается прежде всего на семантико-синтаксическую структуру таких наименований. Установлено, что преобладают заголовки-индексы и заголовки образы, построенные по синтаксическим моделям „простая номинация” и „название - подчинённое словосочетание”.

Ключевые слова: *библионим, юмореска, синтаксическая структура, юмористическое и сатирическое значение.*

Summary

The article describes the headlines humoresques P. Glazovoi. Attention is drawn primarily on semantic-syntactic structure of such items. Found that dominated headlines and titles indexes images constructed by syntactic model „simple nomination” and „name - contractors phrase”

Key words: *biblionym, humoresques, syntactic structure, humorous and satirical value.*

УДК 82.111(73):82.09 Гінзберг

Гаврилюк І. С.
Донецький національний університет

РОЛЬ КОНТЕКСТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ОНІМНОЇ ОПОЗИЦІЇ АБО АМЕРИКА VS. АМЕРИКА В ПОЕЗІЇ АЛЛЕНА ГІНЗБЕРґА

Художній твір не існує та не може існувати поза контекстом, адже більшість його сенсів розкривається через контекст. На початку ХХ століття Л. Виготський говорив, що „слово вбирає в себе, всотує з усього контексту, у який воно вилетене, інтелектуальні та афективні змісти і починає виражати більше й менше, ніж криється в його значенні, коли ми його розглядаємо ізольовано поза контекстом: більше – оскільки коло його значень розширюється, збагачуючись цілою низкою зон, сповнених новим змістом; менше – оскільки абстрактне значення слова обмежується та звужується тим, що слово означає тільки в певному контексті” [1, с. 323]. Саме це відбувається із онімом, що, потрапляючи у контекст певного художнього твору, накопичує кілька шарів змісту, починає взаємодіяти із найближчим оточенням, іншими поетонімами художнього твору, утворює з ними різного роду зв’язки. Онімна опозиція як компонент поетонімосфери художнього твору перебуває у залежності від контексту, адже вона, по суті, ним зумовлена. Онім закріплюється за референтом, протиставлення референтів зумовлює протиставлення онімів, яке багато в чому залежить від контексту. Саме конкретний контекст може зумовлювати виникнення онімної опозиції, якої не існувало б в іншому контексті. Дослідження поетонімосфери художнього тексту з цієї позиції дозволяє вирішити численні питання про роль онімної опозиції в тексті, яке досі залишається малодослідженим. У своїх